

RECENZII

CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, *Cercetări interdisciplinare în așezarea neolitică de la Milcovu din Deal (jud. Olt, România)*. Cu contribuția: Adrian BĂLĂȘESCU, Mădălina DIMACHE, Cristina GEORGESCU, Mihaela GOLEA, Adrian MESTECĂNEANU, Florian MIHAIL, Raluca Maria ȘTIRBESCU, Gabriel VASILE, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2021, ISBN 978-606-537-531-4. Referent științific: Radian-Romus Andreescu. Editor: Dan Mărgărit. Redactor: Mirela Ivan-Nobel. Tehnoredactare: Adriana Andreiaș. Coperta: Dan Mărgărit. Ilustrații copertă: Cristian Eduard Ștefan.

Cartea de față prezintă rezultatele unei cercetări arheologice preventive ample, desfășurate în situl 3 din comuna Milcovu din Deal, județul Olt, pe tronsonul II, lotul 2 al Drumului expres Craiova-Pitești. Situl în discuție este unul pluristratificat, cu urme ale culturii Dudești, ale culturii Vădastra, Epocii Bronzului, culturii Chilia-Militari (sec. II-III P. Chr.) și Epocii Medievale târzii (sec. XVII-XVIII P. Chr.). Colectivul este unul amplu și bine specializat, pe diferite domenii conexe arheologiei, coordonatorul cercetării și al prezentului volum fiind dr. Cristian Eduard Ștefan.

Volumul debutează în mod inedit, cu un poem, respectiv DACICA, de Tudor Arghezi, publicat în volumul *Versuri*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959, aspect pe care îl considerăm ca preambul al cercetărilor arheologice, efectuate de colectivul mai sus menționat.

Monografia sitului este structurată în 12 capitole, cu *Cuvânt înainte*, *Introducere*, *Concluzii și cercetări viitoare*, *Planșe*, *Bibliografie*, *Interdisciplinary research in the Neolithic settlement from Milcovu din Deal (Olt County, Romania) (Abstract)* și *Lista autorilor*.

Cuvântul înainte este semnat de R. Andreescu, care remarcă faptul că cercetările arheologice preventive au luat un avânt semnificativ și marile proiecte de infrastructură din România furnizează condițiile unor cercetări de suprafață extinse. Subliniază, de asemenea, faptul că săpăturile de acest fel se desfășoară în ritm alert, fiind dobândite o serie largă de informații.

Capitolul *Introducere* este semnat de autorul prezentului volum, respectiv dr. Cristian Eduard Ștefan. Acesta subliniază faptul că, încă din timpul cercetărilor arheologice preventive, și-a dat seama de potențialul de valorificare monografică a informațiilor arheologice dobândite. În mod firesc, autorul adresează mulțumiri colegilor din diverse instituții, care i-au oferit sprijin și ajutor pe parcursul cercetărilor și al valorificării materialelor.

Capitolul I. *Cadrul natural și elemente de paleoeconomie* (Cristian Eduard Ștefan) schițează elemente de relief, soluri, climă, rețea hidrografică, vegetație naturală și faună din microzona cercetată.

Capitolul II. *Istoricul cercetărilor* (Cristian Eduard Ștefan) cuprinde referiri

CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE
ÎN AȘEZAREA NEOLITICĂ DE LA
MILCOVU DIN DEAL
(jud. Olt, România)

CETATEA
DE SCAUN

importante cu privire la săpăturile anterioare, precum și definirea culturii Dudești. Sunt aduse în discuție lucrări și contribuții ale lui Eugen Comșa, pentru definirea acestei culturi, nefiind uitate și cercetările mai ample din zona Slatina-Cernica. În ceea ce privește cultura Vădastra, referirile sunt puține, autorul făcând referiri cu alte ocazii, anterioare.

Capitolul III. *Arhitectura așezării* (Cristian Eduard Ștefan) discută planul general al așezării neolitice de la Milcovu din Deal, fiind surprinse 232 de complexe, dintre care 214 reprezintă gropi, 10 sunt locuințe adâncite, o locuință semi-adâncită, 2 vetre, 5 gropi de par. Locuințele erau grupate în cel puțin 4 nuclee, fiind documentate întretăieri și suprapuneri. Locuințele variază ca suprafață între 8,5 mp și 26,22 mp. Nu au fost surprinse detalii constructive datorită condițiilor fizico-chimice ale solului. Cu o deosebită acribie sunt descrise complexele cercetate, la fiecare dintre acestea fiind făcută trimiterea la ilustrația în planșe de la finalul lucrării. Fiecare complex a fost ilustrat în plan și profil. Important de remarcat este precizarea inventarului cuprins în fiecare complex. După descrierea complexelor, autorul face o scurtă incursiune în istoriografia și detaliile anterioare publicate cu privire la locuințe și gropi.

Capitolul IV. *Ceramica* (Cristian Eduard Ștefan) este structurat în mai multe subcapitole, abordând clasificarea morfologică, morfometrică, măsurători complementare, descrierea elementelor diagnostice cu cataloage tipologice pentru buze și bazele vaselor, decor, apucători și torți. Tipologia ceramicii se bazează pe sistemul Cauliez adaptat, fiind distinse următoarele forme principale: amfore, boluri, capace, castroane, cești, cupe, cupe cu picior, cupe evazate, oale, pahare, tipsii, ulcioare, vase de provizii, vase globulare, vase miniaturale, vase-sită. Fiecare categorie de vase a fost discutată din punct de vedere tipologic însoțită de grafice ilustrând date cantitative cu privire la dimensiunile vaselor. În ceea ce privește stilurile decorative, au fost identificate o serie de elemente descrise inclusiv vizual prin fotografii, desene și profile, aspect pe care îl apreciem într-un mod superlativ. Considerăm faptul că ilustrația de față reprezintă un catalog tipologic extrem de util în abordarea elementelor decorative și a combinației dintre acestea pentru oricare dintre abordările viitoare. Au fost identificate alveole, alveole și caneluri, aplicații plastice, benzi incizate de diferite forme și combinații, caneluri, caneluri și împunsături succesive, creștături paralele, impresiuni cu degetul, incizii, incizii și alveole sub buză, incizii și caneluri, incizii și creștături deasupra buzei, incizii și pictură cu roșu, împunsături succesive, împunsături și incizii, perforații pe picior. Un subcapitol separat este acordat ceramicii de tradiție Vădastra, fiind tratată în aceeași manieră precum cea aparținând culturii Dudești. Graficele cantitative și calitative arată munca depusă în ceea ce privește analiza statistică a fragmentelor ceramice. Din punctul de vedere al formelor, au fost identificate următoarele tipuri: amfore, boluri, capace, castroane, cești, cupe, cupe cu picior, oale, pahare, ulcioare, vase de provizii, vase globulare, vase miniaturale. În ceea ce privește stilurile decorative, au fost identificate următoarele tipuri de ornamente: alveolele, benzile incizate, brăurile alveolare, canelurile, canelurile și împunsăturile succesive, creștăturile paralele, creștăturile triunghiulare sub buză, excizia, impresiunile cu degetul pe diametrul maxim, inciziile, inciziile și alveolele. Discutând categoriile de recipiente și funcționalitatea acestora, autorul a identificat 6 categorii majore: vase de gătit, tăvi de gătit, vase de servit și mâncat, vase pentru păstrat alimente solide, vase pentru păstrat lichide, vase pentru transportul apei. Referirea la anumite comunități documentate etnografic este o plusvaloare, explicând standardizarea ceramicii și chiar încărcătura simbolică a relației dintre vas și corpul uman.

Capitolul V. *Unele observații asupra tehnologiei ceramicii din așezarea de la Milcovu din Deal* (Mădălina Dimache, Raluca Maria Știrbescu, Cristian Eduard Ștefan). Dintr-un lot de aproximativ 12.000 de fragmente ceramice, au fost selectate 15 fragmente ceramice pentru analizele arheometrice. Alături de eșantionul de la Milcovu din Deal, au fost selectate 5 fragmente din cercetări anterioare, descoperite la Dudești și Radovanu-Baliză. Toate cele 20

de probe au fost analizate petrografic în secțiune subțire, cu microscop în lumină polarizată, urmărind caracteristicile de textură, microstructură, porozitate și culoare. Analizele chimice FTIR și Raman au fost efectuate pe 5 fragmente, 3 aparținând sitului Milcovu din Deal, 1 de la Radovanu-Baliză și 1 de la Dudești, cu scopul de a determina compoziția mineralogică și temperatura de ardere a vaselor. Analizele fizice și chimice au scos în evidență faptul că în compoziția tuturor fragmentelor ceramice au fost observate cuarț, miche, feldspați, plagioclazi, degresanți vegetali. Important de remarcat este un fragment ceramic care ar putea proveni de la un vas modelat la roată.

Capitolul VI. *Plastica și alte obiecte din lut* (Cristian Eduard Ștefan). În ceea ce privește plastica antropomorfă, au fost descoperite 76 de figurine, majoritatea fragmentare, unele cu decor. Reprezintă cel mai mare lot de statuete antropomorfe provenind dintr-un singur sit aparținând culturii Dudești. Fiecare statueta a fost descrisă într-un amplu catalog, precizându-se genul, starea de conservare, detalii morfologice, tehnologice și decorative. Deosebit de importantă ni se pare precizarea complexului de proveniență a fiecărei piese. Fiecare figurină are trimitere la planșele de la finalul lucrării. Ilustrația a fost realizată sub formă fotografică, din mai multe poziții, acest aspect considerându-l la superlativ. În ceea ce privește plastica zoomorfă, catalogul descrie 20 de figurine zoomorfe. În acest caz, catalogul este mai lapidar, autorul precizând atribuirea de specie doar la exemplarele cu elemente foarte sigure de identificare. 44 de piese din ceramică au fost încadrate în categoria „altărașe”, asupra cărora autorul consideră că „Din punct de vedere al tehnologiei există o corelație perfectă cu procedeele de realizarea a figurinelor și a olăriei” (p. 186). Catalogul cuprinde detalii asupra pastei, arderii, netezirii, amestecului, decorului, cu precizarea complexului de proveniență. De precizat este faptul că, în acest capitol, sunt descrise 2 vase antropomorfe fragmentare, greutăți de lut și fusaiole, precum și alte obiecte din lut cu o formă greu de încadrat din punct de vedere tipologic sau funcțional. Remarcabil este pandantivul de lut cu reprezentarea unei fețe umane, imagine așezată și pe coperta 4. Concluziile cuprind scurte considerații asupra contextelor de proveniență a obiectelor speciale descoperite.

Capitolul VII. *Industria litică cioplită și șlefuită. Obiecte din os și corn* (Florian Mihail). În ceea ce privește uneltele din piatră șlefuită, lotul cuprinde 185 de exemplare încadrate tipologic în: dălțițe, topoare, tesle, cute, frecătoare, șlefuitoare, pisăloage, râșnițe, obiecte în curs de prelucrare și fragmente nedeterminabile. Apreciem analiza asupra tehnologiei de fasonare a acestor unelte și tabelele cu dimensiunile acestora, foarte utile în corelarea informațiilor în viitor. Un lot de 599 exemplare aparține grupului de piese din piatră cioplită. Au fost identificate 8 tipuri de materie primă, marea majoritate fiind silex de diferite culori și granulații. Din punctul de vedere al producției, au fost identificate lame, așchii, lamele, așchii laminare, așchii de fasonare, nuclee, blocuri. O parte din aceste obiecte sunt finite (264 de obiecte), grupate în 8 tipuri: gratoar, vârf, *pièce esquillée*, percutor, piesă cu retuș marginal/de utilizare, raclar, element de seceră și străpungător. 15 dintre unelte au urmă de uzură.

Capitolul VIII. *Vase miniaturale și ipoteze de antropologie culturală* (Cristina Georgescu) abordează chestiunea delicată a miniaturizării și scopul realizării acestora. Este abordat contextul descoperirilor, materialul și modelarea vaselor, finisajul și decorul, arderea și tipologia formelor. Considerate de către unii cercetători ca prototipuri sau metodă de transmitere a unor cunoștințe de bază, miniaturile trebuie reevaluate fără a porni cu prejudecățile că acestea ar fi legate strict de copii. Catalogul pieselor reprezintă un instrument de lucru extrem de valoros, fiind abordate inclusiv dinamica formelor și proporțiilor în procesul de miniaturizare.

Capitolul IX. *Fauna neo-eneolitică de la Milcovu din Deal (culturile Dudești și Vădastra)* (Adrian Bălășescu, Adrian Mestecăneanu) cuprinde un lot de 1820 de resturi aparținând în exclusivitate mamiferelor. Dintre acestea 1246 de resturi de mamifere aparțin

culturii Dudești, fiind identificate următoarele specii: vita (*Bos taurus*), oaia (*Ovis aries*), capra (*Capra hircus*), porcul (*Sus domesticus*), câinele (*Canis familiaris*), bourul (*Bos primigenius*), cerbul (*Cervus elaphus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), mistrețul (*Sus scrofa*) și iepurele de câmp (*Lepus europaeus*). După analiza pe situl Milcovu din Deal, se discută o serie de alte rezultate aparținând siturilor Dudești, aspect deosebit de important pentru corelarea datelor din șantiere mai vechi cu cele noi. Din nivelul locuirii Vădastra, au fost identificate 574 de fragmente osteologice, dintre care 190 au putut fi determinate. Preponderent se situează porcinele. Extrem de utilă este estimarea numărului minim de indivizi în cazul fiecărei specii identificate. În ceea ce privește vânătoarea, se pare că aceasta avea o pondere extrem de redusă.

Capitolul X. *Oase umane în context nefunerar* (Gabriel Vasile). Au fost identificate în groapa Cx33 și constă dintr-un craniu uman asociat cu ceramică, plastică antropomorfă și zoomorfă, fragmente de chirpic, piese de silex, fragmente de râșniță, lustruitor, topoare șlefuite, oase de animale arse și nearsă. Complexul se datează în timpul culturii Dudești, Vârsta de deces este estimată între 20 și 35 de ani, fiind un adult tânăr. Important de remarcat este faptul că nu este singurul caz de complex nefunerar cu urme umane, această practică fiind identificată sporadic în arealul culturii Dudești.

Capitolul XI. *Informații arheobotanice despre utilizarea plantelor în așezarea de la Milcovu din Deal* (Mihaela Golea) au fost extrase din 8 vase miniaturale care cuprindeau sediment. Au fost realizate fotografiile la microscop. Fragmentele au fost foarte slab păstrate, fiind identificate 83 de macro-resturi vegetale carbonizate. Au putut fi identificate boabe de grâu, resturi și baze de spic, măzăriche, alun, obsigă și lobodă. Categoria cea mai numeroasă este formată din resturi nedeterminabile. Important de remarcat este faptul că o mare parte dintre macro-resturile vegetale identificate prezintă urme de procesare.

Capitolul XII. *Cronologie relativă și absolută* (Cristian Eduard Ștefan) sintetizează totalitatea datelor disponibile pentru culturile Dudești și Vădastra, aducând în discuție inclusiv date recent publicate din săpături mai vechi, precum necropola de la Cernica. Autorul abordează inclusiv periodizarea culturii Dudești în cele 4 faze, autorul propunând o împărțire pe 3 faze: timpurie, clasică și târzie. Cele 15 probe C14 analizate la laboratorul de la Poznan, calibrate și publicate extins, indică două orizonturi Dudești, un nivel timpuriu și unul care corespunde cu faza Cernica.

În *Concluzii și cercetări viitoare* (Cristian Eduard Ștefan) se subliniază importanța stațiunii neolitice de la Milcovu din Deal, fiind cea mai extinsă așezare Dudești săpată până în prezent. Cercetările anterioare au fost sondaje de mici dimensiuni sau cercetări pe suprafețe foarte reduse. Cu acest prilej, s-a putut observa planimetria așezării neolitice. Din punct de vedere cronologic, așezarea se datează la nivel 5300-4800 cal BC. Uneltele din piatră erau probabil produse pe loc, iar ceramica era confecționată din sursele de lut locale sau din imediata apropiere. Subliniem și cu această ocazie datele oferite de cercetările interdisciplinare, fără de care această monografie ar fi fost mult mai săracă și care suplimentează cunoștințele cu privire la economia așezării, sursele de hrană, obiceiurile alimentare și relația omului cu mediul. Autorul prezentului volum își propune ca în viitor să efectueze o serie de investigații geofizice pentru stabilirea limitelor așezării, analiza chimică a lipidelor din fragmentele ceramice. Un obiectiv ambițios este identificarea necropolei comunității de la Milcovu din Deal, asemenea tipuri de descoperiri fiind foarte rare în cadrul culturii Dudești.

Figurile, planșele și un scurt rezumat al fiecărui capitol în parte au fost traduse în engleză, cu scopul de a face volumul accesibil și cercetătorilor de peste hotare. Bibliografia cuprinde peste 200 de titluri, lucrări generale și speciale, atât cu privire la cultura Dudești, cât și cu privire la diverse domenii interdisciplinare abordate. Remarcăm faptul că ilustrația este de o calitate foarte bună, cuprinzând 139 de figuri în text și 306 planșe la finalul volumului.

Piesele au fost ilustrate preponderent fotografic, din mai multe poziții sugestive pentru a percepe detaliile morfologice ale pieselor. Piesele din silex au fost desenate cu profilele aferente. Extrem de utile sunt fotografiile la microscop ale ceramicii asupra căreia se discută în text.

Prezenta lucrare nu este doar o monografie, ci și un excelent instrument de lucru în ceea ce privește analiza stilistică și tipologică a ceramicii culturii Dudești, și reprezintă o lucrare de referință în ceea ce privește abordarea acestei culturi.

Adela KOVÁCS¹

---

¹ Muzeul Județean Botoșani, adelina_ab@yahoo.com